

УДК 33.339.9.01

Сорочан В.О.

аспірант кафедри міжнародної економіки і туризму
Донецького національного університету
економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

ВИЗНАЧЕННЯ ЕТАПІВ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ТУРИЗМУ

DEFINITION OF INDUSTRIAL TOURISM STAGES

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто основні етапи становлення та розвитку промислового туризму у світі. Основну увагу було відведено дослідженню виникнення промислового туризму як нового перспективного напрямку в туристичній діяльності. Розглянуто приклади об'єктів промислового туризму у світі, які сформували ресурсну базу промислового туризму за період його розвитку.

Ключові слова: туризм, промисловий туризм, становлення промислового туризму, розвиток промислового туризму, періодизація.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены основные этапы становления и развития промышленного туризма в мире. Основное внимание было уделено исследованию возникновения промышленного туризма как нового перспективного направления в туристической деятельности. Рассмотрены примеры объектов промышленного туризма в мире, которые сформировали ресурсную базу промышленного туризма за период его развития.

Ключевые слова: туризм, промышленный туризм, становление промышленного туризма, развитие промышленного туризма, периодизация.

ANNOTATION

The article describes the main stages of formation and development of industrial tourism in the world. The main attention was paid to the study of potential industrial tourism as a promising new direction in tourism activities. Examples of industrial tourism in the world, which formed the industrial resource base of tourism for the period of its development, are observed in the article.

Keywords: tourism, tourism industry, the emergence of industrial tourism, the development of industrial tourism, periodization.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток технічного прогресу став поштовхом і для туристичного бізнесу, який почав освоювати нові напрями туристичної діяльності [4, с. 28]. Так, за останні роки у світі стрімко розвивається промисловий туризм, завданням якого є дослідження різних територій, будівель та інженерних споруд виробничого або спеціального призначення, які відносяться до об'єктів індустріальної культури. Серед інших видів туризму промисловий туризм вважають відносно новим напрямом, однак сьогодні не має чітко визначеної періодизації розвитку даного напрямку. Саме тому є актуальним дослідження етапів формування промислового туризму в світі, який у наш час набуває здебільшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки зростає кількість публікацій з проблем промислового туризму та індустріальної спадщини, так і кількість вчених, які звернулися до цієї теми. У науковій літературі існують різні точки зору на періодизацію туризму.

Зокрема, основну увагу щодо класифікації періодів розвитку промислового туризму приділяли такі вчені як Л. Гайдукевич, А. Дурович, Н. Кабушкін [7; 10]. За останні роки дослідженням з питань розвитку промислового туризму також займаються чимало вітчизняних наукових вчених, серед яких слід відзначити О. Бейдика, Ю. Тютюнника, О. Афанасьєва, В. Данильчука, В. Пацюк, В. Кулеш, О. Чередниченко та ін. [6-8; 10; 12; 14-15; 17-21]. Однак, питання стосовно формування етапів розвитку промислового туризму у світі, сьогодні залишається актуальним для багатьох науковців як зарубіжжя, так і України, що потребує подальшого дослідження.

У зв'язку з цим доцільно, на наш погляд, є вирішення наступних завдань:

уточнити назви і тривалість етапів розвитку промислового туризму, надати характеристику кожного з них;

провести аналіз світових туристичних об'єктів, що створюють ресурсну базу формування промислового туризму.

Виклад основного матеріалу. Формування промислового туризму як виду відпочинку сходиться до самих ранніх етапів людської діяльності. Але тільки починаючи з XIX століття можна говорити про його розвиток у сучасному розумінні, а отже необхідно визначити етапи становлення даного явища. Так, Л.М. Гайдукевич пропонує в розвитку туризму виділити три основних етапи:

розвиток і становлення туризму в період зародження туризму як нового соціально-економічного явища. Цей період датується початком XIX століття і по 1918 рік;

розвиток туризму в умовах соціалістичної моделі господарювання (з 1919 року по 1990 рік);

розвиток туризму в період становлення ринкових відносин. Цей період триває з 1991 року і по теперішній час [6, с. 22-23].

Такі науковці, як А.П. Дурович, Н.І. Кабушкін, Т.М. Сергєєва та інші у формуванні періодизації промислового туризму розрізняють 4 етапи:

До початку XIX ст. елітарний туризм, зародження спеціалізованих підприємств виробництва з надання туристичних послуг.

XIX ст. – Перша світова війна. Даний період характеризується революційними змінами в

розвитку транспорту, створенням перших бюро подорожей, винаходом пароплава, паровоза.

Сучасний етап – після Другої світової війни і до наших днів. У цей період відбувається формування промислової туристичної ресурсної бази як комплексу за виробництвом товарів і надання туристичних послуг. [10, с. 7-8].

В останні роки зростає кількість публікацій серед вітчизняних вчених з проблем індустріальної спадщини.

Так, дослідженням індустріального спадку займаються А.І. Денисюк та Ю.В. Середа. Їх роботи присвячені дослідженню процесу формування промислового туризму. Зокрема, автори акцентують увагу на трансформаціях промислового туризму, розширенні простору туристичних атракцій, що стає потенціалом для розвитку промислового туризму [9].

Свої думки щодо теоретичних і практичних основ нового наукового напрямку в туризмі – індустріального, О.В. Пендерецький сформулював у своїй монографії, яка вийшла друком в Івано-Франківську в 2011 р. [16]. Перш за все, автором досліджено історію становлення промислового туризму. Автор вважає, що початок зародження промислового туризму починається в XV столітті, а старовинна Копальня солі «Велічка» (Польща), діючим з часів середньовіччя, є єдиним першим об'єктом у світі, відкритим для гостей. Саме в XV столітті соляну шахту у Величці почали показувати привілейованим особам у пізнавальних цілях. До кінця XVI століття туризм залишався елітарним, відвідати гірські виробки можна було тільки з дозволу короля. Ось як описує копальні Жан Хоиснин, відвідав їх у 1572 році разом з посланцями короля Франції: «місце в яке півгодини спускатися потрібно, у великих і потужних підйомниках, що витримують вагу 50 осіб. Внизу можна побачити величезні печери, вириті в соляних скелях, як вулиці міста» [25]. Таким чином, на думку О.В. Пендерецького перший етап розвитку промислового туризму має назву елітарного. Так слідує етапи формування промислового туризму, які виділив автор, збігаються із класифікацією етапів промислового туризму таких науковців, як А.П. Дурович, Н.І. Кабушкін, Т.М. Сергєєва.

В.К. Кіптенко у своїй роботі присвятила увагу щодо взаємозв'язку індустріальних відносин та туризму. Зокрема, встановила, що бум розвитку туризму припадає до кінця XIX століття, відзначаючи такі характерні риси:

з'явилися організаційні структури управління туризмом;

почалося структурний розширення мережі туристичних маршрутів;

почала вирішуватися проблема кадрового забезпечення туристичної індустрії [11].

До 90% європейських турагентів які нині працюють на ринку промислового туризму, згідно з висновками дослідження А. Отгаара, вийшли на цей сегмент туристичного бізнесу на рубежі 80-90-х роках XX століття [24].

На його думку, до середини XX-го століття ринок туризму був дуже вузький, тому й ринок промислового туризму, навіть у США, це був швидше за ринком послуг дозвілля місцевого населення, ніж ринком міжміського, і вже тим більше міжнародного туризму. Реальний ринок промислового туризму тільки починає формувати з середини XX-го століття разом з революційним ривком у розвитку ринку туристичних послуг, але реальні природи даного сегменту в розвинених країнах світу починають виявлятися тільки на початку 90-х років XX століття [24].

Значний внесок у дослідженні питання з періодизації формування промислового туризму зробила В.Пацюк. У своїй роботі «Індустріальний туризм і перспективи його розвитку в Україні», аналізуючи основні тенденції розвитку індустріального туризму, автор припускає, що наступним етапом буде етап масового залучення туристів [14].

Згідно з концепцією А.Ю. Александрової, «індустрія туризму має ряд особливостей, які надають актуальність кластерного підходу в розвитку сфери відпочинку та подорожей. Так, одним з подальших етапів розвитку промислового туризму може стати створення промислових туристичних кластерів – об'єднань певних промислових підприємств, готелів, ресторанів, виробників сувенірної продукції та туристичних фірм для надання туристичних послуг населенню в галузі промислового туризму. Індустрію туризму відрізняє широта міжгалузевих зв'язків, фрагментарна структура, переважання малого та середнього бізнесу, нематеріальний характер турпродукту, неоднакове його сприйняття виробниками та споживачами тощо» [1]. При мінімальних інвестиційних надходженнях промисловий туризм здатен забезпечувати їх максимальну віддачу.

Однак, існує і така точка зору, що існування промислового туризму зародилось в Європі ще в 1930-1940 рр., коли окремі підприємства (автомобільний завод Peugeot і пивоварний завод Krononburg) стали приймати туристів [23].

Існують і інші класифікації розвитку промислового туризму і, відповідно, становлення промислової туристичної спадщини.

У цілому, не заперечуючи запропонованих авторами класифікацій розвитку промислового туризму, та аналізуючи наукову літературу по даній проблемі, доцільно запропонувати наступну періодизацію становлення промислового туризму, а також уточнити назви і тривалість етапів його розвитку, надати характеристику кожного з них (табл. 1). Доцільно виділити три етапи в становленні та розвитку промислового туризму.

Сьогодні для відвідувачів відкривається все більш туристичних промислових об'єктів для відвідування. Інтерес туристів зазвичай спрямований на промислові об'єкти гірничопромислового (кар'єри, відвали, шахти) та фабрично-заводського типу (фабрики, заводи, комбінати) типу [14].

Таблиця 1

Класифікація розвитку промислового туризму

Назва етапу	Роки	Характеристика
Зародження промислового туризму	30-70-ті рр. XX ст.	Старопромислові регіони, що виникли на хвилі індустріалізації XIX-XX ст., зберегли потенціал екстенсивного промислового розвитку, зіткнулися з необхідністю модернізації традиційної галузевої структури [23], так першим прототипом промислового туризму були виробничі екскурсії. Відомо, що першим підприємством, що допустило до себе туристів у 1930 р. була компанія «Пежо» в м. Сошо (Франція) [13].
Становлення промислового туризму	1980-2000 рр.	На початку 80-х рр. XX ст. у західноєвропейському туropolейтингу з'являються перші організовані тури на промислові об'єкти [22]. Тоді, під впливом італійського історика мистецтв Еудженно Батітеса європейці почали досліджувати старі, закинуті ще в 1950-х роках заводи, фабрики та шахти, називаючи їх першими пам'ятками індустріальної епохи. Більшість західних підприємств, незалежно від розміру, солідності та приналежності, відкрили свої прохідні для простих громадян, а ті звернули свою увагу на заводські та фабричні корпуси [14].
Активізація розвитку індустріального туризму	2000 рік-теперішній час	Зокрема, розвиток індустріального туризму спостерігається в наступних секторах господарства: Авіапромисловість. Свої двері для відвідувачів відчиняють літакобудівні корпорації Boeing, Airbus та ракетно-космічна Northrop Grumman, де демонструють усьому світу свою відкритість, безпечність та мирну спрямованість [14; 22]. Автопромисловість. Виробники Ford у процесі зацікавлення відвідувачів зробили основну ставку на багату історію своєї фірми. У спеціально створеному в Детройті «Червоному Центрі Форду» відвідувачів спочатку на спеціальних автобусах возять по місцях, де понад сторіччя тому жив та працював засновник компанії Генрі Форд. Потім, у Rare Historie Viewing, їм розповідають про всі злети та падіння, які пережила компанія [14]. Легка промисловість. Великим попитом користуються тури на лялькові фабрики. Американська компанія American Girl, один з лідерів світового лялькового виробництва, відкрила в себе на батьківщині цілих три виробничих музеї-палади: у Чикаго, Нью-Йорку та Лос-Анджелесі [14].

Таблиця 2

Приклади об'єктів промислового туризму у світі [5; 12]

Країни	Об'єкти промислового туризму в світі	Проведення першої екскурсії для туристів
Австрія	Скляний завод Riedel у Куфштайн ;	Першу промислову екскурсію в Австрії провело підприємство з виготовлення оцту Gegenbauer, Відень у 1960. Двері інших промислових підприємств для туристів відкрилися після 1990 рр.
	Музей Swarovski Kristallwelten в Ваттенсе	
	Музей Rolls-Royce, Дорнбірн;	
	Підприємство з виготовлення оцту Gegenbauer, Відень	
Велика Британія	Завод Jaguar у Касл-Бромвіч, Бірмінгем;	Сироварня Cheddar Gorge Cheese Company, Сомерсет; м. Сомерсет є першою у Великій Британії, з туристичних промислових об'єктів, що запросила до себе гостей. Спочатку це була дегустація (1960 р.). Слід за прикладом прослідували інші підприємства виробництва.
	Сироварня Cheddar Gorge Cheese Company, Сомерсет;	
	Завод спортивних і гоночних машин Lotus у Хетеле;	
	Завод Bentley у Крю; Кондитерська фабрика «Cadbury».	
Німеччина	Музей мейсенського порцеляну, Мейсен;	У 2000-ч рр. першими для відвідування свого виробництва туристів запросили Музеї Порше, Фольксваген та Mercedes-Benz.
	Авіаційний завод Airbus у Гамбурзі та Бремені;	
	Музей Порше, Штутгарт;	
	Фабрика шоколаду Ritter Sport;	
	Музей Mercedes-Benz;	
	Пивоварня Erdinger Weißbier у Ердинге;	
	Завод BMW у Берліні; Музей Фольксваген у Вольфсбурзі.	
Польща	Тиский пивоварний завод;	Піонером у розвитку шахтного туризму прийнято вважати соляну шахту Величку у Польщі. У XV столітті соляну шахту в Величці почали показувати привілейованим особам у пізнавальних цілях. У середині 1950-х років шахту відвідувало близько 200 тисяч чоловік щорічно, у першій половині 1970-х – 750 тисяч осіб, а після кризи 1981 року – 600 тисяч осіб.
	Пивоварний завод у місті Живець;	
	Соляна шахта «Величка».	
Франція	Музей і завод Peugeot у Сошо;	У 1930 р. компанія «Пежо» у м. Сошо відчинила двері для туристів, та й стала прикладом для розвитку промислового туризму для інших промислових компаній.
	Сирний льох у Рокфорі та винний льох у Шампані;	
	Завод мінеральної води Perrier у Вержезе.	

Експерсії на підприємства видобувної промисловості, зокрема, у шахти, рудники, кар'єри відмічені в багатьох країнах світу (табл. 2).

Як бачимо, провести періодизацію промислового туризму неможливо без наведення основних світових прикладів туристичних об'єктів, які без сумніву створюють загальну базу для визначення формування промислового туризму як напряму туризму.

Висновки. По-перше, можна відзначити, що запропонована періодизація промислового туризму характеризує його розвиток у широкому розумінні цього явища, яке відображає тенденції розвитку цього напряму як туристського руху, і специфічного виду в туристській діяльності. По-друге, на ряду з запропонованою авторами класифікацією періодів розвитку промислового туризму, уточнили назви і тривалість кожного з періодів розвитку даного напряму. Отже, проведене дослідження дозволило визначити тривалий процес формування етапів промислового туризму, який був неможливий, без ресурсної бази цієї галузі на кожному етапі розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Александрова А.Ю. Туристские кластеры: содержание, границы, механизм функционирования // Экономические проблемы развития сервиса и туризма . – 2007. – № 2 – С. 51-61.
2. Афанасьев О.Е. Промысловый туризм на Днепропетровщине: направления, перспективы та досвід використання / О.Е. Афанасьев // Минуле, сучасне та майбутнє туризму Дніпропетровщини: матеріали обласної відкритої туристсько-краєзнавчої конференції. – Д.: ДДЮЦМС, 2006. – С. 88-90.
3. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / Бейдик О.О. – К.: КНУ, 2001. – 397 с.
4. Божко Л.Д. Роль індустріального туризму в інтенсифікації мобільності та гуманізації технологій в Україні / Л.Д. Божко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Історія науки і техніки. – Х.: НТУ «ХПІ», 2014. – № 30(1073). – С. 28-37.
5. Буханець І.В. особливості розвитку промислового туризму в Європейському макрореєоні [Електронний ресурс] // Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Режим доступу: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:niAHvBKuqkYJ:dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/9822/2>.
6. Гайдукевич Л.М. Туризм в Беларусі / Л.М. Гайдукевич [и др.]. – Минск: БГУ, 2001. – 131 с.
7. Гайдукевич Л.М., Хомич С.А., Клицинова В.А. География международного туризма. Ч. 1. Зарубежные страны. – Мн. Аверсэв, 2003. – 303 с.
8. Данильчук В.Ф. Социально-экономические аспекты управления промышленным туризмом в Донецкой области // Вісник ДІТБ. – 2010. – № 14. – С. 52-63.
9. Денисюк І. Туристичний потенціал промислових районів міста: реконструкція спадку / І. Денисюк, Ю. Серета // Український соціум. – № 4(35). – С. 40-51.
10. Дурович А.П. Организация туризма: учеб. пособие / А.П. Дурович [и др.]; под общ. ред. Н.И. Кабушкина. – Минск: Новое знание, 2003. – 632 с.
11. Кіптенко, В.К. Менеджмент туризму: підручник [Електронний ресурс] / В.К. Кіптенко. – К.: Знання, 2010. – Режим доступу: <http://vokrug-sveta.com.ua/biblio/menagementturizma.html>.
12. Кулеш В.Г. Перспективи розвитку промислового туризму у світі та Україні / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/kulesh2.htm.
13. Лакомова Е.Й. Особенности осуществления туристической деятельности в старопромышленных регионах Украины // Культура народов Причерноморья. – 2009. – № 176. – С. 130-133.
14. Пацюк В.С. Індустріальний туризм і перспективи його розвитку в Україні [Електронний ресурс] / В.С. Пацюк. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/pacjuk2.htm.
15. Пацюк В.С. Історія розвитку індустріального туризму за рубежом // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців «Регіон – 2009: суспільно-географічні аспекти» (23-24 квітня 2009 року, м. Харків) / Гол. ред. колеґії К.А. Немець. // РВВ Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Харків, 2009. – С. 214-217.
16. Пендерещкий О.В. Територіальна організація промислового туризму Карпатського суспільно-географічного району та основні напрями її вдосконалення / О.В. Пендерещкий. Монографія. За науковою редакцією д.е.н., проф. Я.Б. Олійника. – Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2011. – 225 с.
17. Тютюнник Ю.Г. Індустріальна спадщина Андрушівського району Житомирської області (за матеріалами польових досліджень) / Ю.Г. Тютюнник // Праці центру пам'яткознавства. – К., 2009. – Вип. 14. – С. 247-272. 31.
18. Тютюнник Ю.Г. Індустріальна спадщина Попільнянщини (за матеріалами польових досліджень) / Ю.Г. Тютюнник // Праці центру пам'яткознавства. – К., 2007. – Вип. 12. – С. 261-288.
19. Тютюнник Ю.Г. Індустріальна спадщина Ружинщини (за матеріалами польових досліджень) / Ю.Г. Тютюнник // Праці Центру пам'яткознавства: Зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 16. – С. 230-248. 30.
20. Тютюнник Ю.Г. Объекты индустриальной культуры и ландшафт / Ю.Г. Тютюнник. – К.: Издательско-печатный комплекс университета «Украина», 2007. – 152 с.
21. Чердиченко О.Ю., Чердиченко А.О. Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2009. – № 28. – С. 71-74.
22. Чумаков В. Сборочный цех впечатлений // Вокруг света. – 2007. – № 11. – С. 116-126.
23. Grrinic J., Zanketic P., Bacac R. Industrial tourism in Istria // Ekon. Misao Praksa DBK. – 2009. – XVIII, Br. 2. – P. 211-232.
24. Otgaar A. Industrial Tourism. – Rotterdam, Erasmus univ, 2010. – P. 5
25. Wieliczka Salt Mine [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://whc.unesco.org/en/list/32>.